

# ІНТЕГРАЦІЯ ФОРМАЛЬНОЇ, НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА *позашкільного навчального закладу*



Педагогіка  
школи

УДК 374:014.62(043)

*У статті обґрунтовано можливості і моделі інтегрування взаємодії формальної, неформальної та інформальної освіти задля ефективної діяльності з розвитку професійної культури керівника позашкільного навчального закладу в регіональній системі післядипломної педагогічної освіти. Проаналізовано принципи та умови інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти.*

**Ключові слова:** професійна культура керівника позашкільного навчального закладу; формальна, неформальна, інформальна освіта; інтеграція; принципи та умови інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти; регіональна система післядипломної педагогічної освіти.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Розвиток професійної культури керівників позашкільних навчальних закладів (ПНЗ), формування нових професійних компетентностей є одним з пріоритетних напрямів науково-методичного супроводу їх безперервної освіти. Професійна культура включає сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють професійну діяльність фахівця. Основу професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності. Значним фактором у розвитку професійної культури керівників ПНЗ є взаємодія формальної, неформальної та інформальної освіти, яка виступає

необхідним інтегрованим базисом для актуалізації науково-дослідницького і освітнього потенціалу розвитку сучасної людини.

**Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.** Наукові дослідження проблем підготовки керівників освітніх закладів в умовах післядипломної педагогічної освіти здійснюються В. Бондарем, В. Гуменюк, Л. Даниленко, Г. Єльніковою, Н. Клокар, В. Олійником, Н. Островерховою, Т. Сорочан та ін.

У працях В. Андрушенка, Ю. Конаржевського, В. Крижка, О. Мармази,



**Інна  
НАУМЧУК**

Методист  
Хмельницького  
обласного центру  
науково-технічної  
творчості учнівської  
молоді, магістр  
управління, здобувач  
ДВНЗ «Університет  
менеджменту освіти»  
НАПН України

Директор школи, ліцею, гімназії № 1-3'2016

В. Маслова, Є. Павлутенкова досліджуються проблеми інноваційного менеджменту освіти, що розширюють сучасні вимоги до керівників навчальних закладів.

Питання неформальної освіти як складової неперервного навчання висвітлена у працях Р. Дейва, П. Девіса, М. Ераута, Х. Коллі, К. Куллена, М. Форесті, Д. Філда, П. Ходкінсона та ін. Як свідчить аналіз наукових досліджень з цієї проблеми, розвиток неформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Її актуальність відображено в нормативних документах міжнародних організацій ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Міжнародної організації праці тощо. Проблеми моделювання програм неформальної та інформальної освіти вивчає Є. Бабаєва [1]. Основні ролі педагога в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти обґрунтовує Ю. Гібадулліна [2].

Поряд з тим, недостатній рівень розробки концептуального та прикладного аспектів інтеграції формальної, неформальної, інформальної освіти в розвитку професійної культури керівників позашкільних навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти зумовили вибір теми нашого дослідження.

**Формулювання цілей статті.** У даній статті ми ставимо за мету обґрунтувати можливості і моделі інтегрування взаємодії формальної, неформальної та інформальної освіти задля ефективної діяльності з розвитку професійної культури керівника позашкільного навчального закладу в регіональній системі післядипломної педагогічної освіти.

**Виклад основного матеріалу.** Досліджуючи дану проблему, ми виходимо з припущення, що розвиток професійної культури керівників позашкільних навчальних закладів за умов післядипломної педагогічної освіти буде ефективним, якщо використовувати для цього інтеграційні можливості формальної, неформальної, інформальної освіти та науково обґрунтовані моделі їх взаємодії, тому що це сприятиме:

- чіткому визначенню цілей і змісту

роботи з керівниками ПНЗ як у курсовий, так і міжкурсний період щодо розвитку їх професійної культури;

- технологічному і методичному забезпеченню цієї діяльності з урахуванням індивідуальних професійних потреб керівників ПНЗ; оптимальному врахуванню і використанню особливостей та потенціалу регіональної системи післядипломної педагогічної освіти;
- наявності взаємозв'язку між цільовими, змістовими та організаційно-методичними аспектами розвитку професійної культури керівників ПНЗ на рівні обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, районного/міського методичного кабінету, інформаційно-методичного центру, громадських професійних об'єднань керівників, самоосвіти.

Оскільки професійна культура керівника є складним інтегративним утворенням, що визначається єдністю таких компонентів, як світоглядний, когнітивний, комунікативний, мотиваційний, емоційно-вольовий, рефлексивний, відповідно процес її формування та розвитку є тривалим. Тому процес безперервної освіти керівників набуває особливого значення. Європейський Союз розглядає освіту впродовж життя як загально-визнану необхідність, як важливий елемент соціальної моделі сучасного суспільства [7]. Науковці трактують її як динаміку позитивних змін професійної компетентності фахівця, що забезпечує йому можливості виконувати нові професійні завдання, як процес набуття особою нових знань, умінь і навичок, ціннісних установок в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти на основі набутого попередньо освітньо-кваліфікаційного рівня та життєвого досвіду [4, с. 54].

Поняття формальної, неформальної та інформальної освіти вводяться у законодавче поле України новим законопроектом «Про освіту», стаття 9, у якій розкривається зміст цих понять [5], а саме:

- формальна освіта здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рів-

нів освіти, галузей знань, спеціальностей і професій. Вона передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття за освітніми програмами визнаних державою кваліфікацій. Здобуті особою результати навчання та кваліфікації підтверджуються відповідним документом про освіту;

- неформальна освіта передбачає здобуття особою нових компетентностей в організованому освітньому процесі без присвоєння (присудження) визнаних державою кваліфікацій за рівнями освіти та без отримання встановленого законодавством документа про освіту;
- інформальна освіта (самоосвіта) передбачає самоорганізоване чи спонтанне (випадкове) здобуття особою нових компетентностей під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям, та не передбачає інституціоналізованих форм.

Держава підтримує, визнає і заохочує всі ці види освіти. Проаналізуємо, як дані види освіти інтегруються у роботу з розвитку професійної культури керівника позашкільного навчального закладу.

Процес розвитку професійної культури керівника ПНЗ на основі інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти вимагає:

- організаційно-управлінського супроводу: в рамках неформального – розширення можливостей додаткової освіти, інформального – створення умов для пошуку людиною самоідентичності, тобто здійснення освітньої діяльності в зовнішньому оточенні через розроблені програми наставництва, планування навчання, яке часто асоціюється з кар'єрними планами, атестацією, встановлення ділових зв'язків з тьютором, наставником, участь у конференціях, використання сервісів соціальних мереж;
- нормативно-правового супроводу;
- науково-методичного та інформаційного супроводу: ознайомлення з новими тенденціями формаль-

ної, неформальної та інформальної освіти, розробка баз даних освітніх програм, створення ресурсних центрів, освітніх кластерів, науково-освітніх комплексів тощо.

Як відомо, **формальна освіта** керівника забезпечується вищими навчальними закладами, в тому числі інститутами післядипломної педагогічної освіти. Основними показниками формальної освіти є цілеспрямований і керований процес навчання на основі професійних програм і навчальних планів, державне замовлення на підвищення кваліфікації фахівців певної категорії, забезпечення слухачів документом державного зразка про результати навчання. Основними завданнями курсів підвищення кваліфікації керівників ПНЗ в інститутах післядипломної освіти є формування їх методологічної та теоретичної компетентності; поглиблення соціально-гуманітарних знань; ознайомлення з психолого-педагогічними основами управління; розвиток навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій; оволодіння освітніми інноваціями тощо [8, с. 4].

Курсова підготовка керівників ПНЗ, зокрема, в Хмельницькому ОІППО здійснюється за програмою, яка містить такі змістові модулі: соціально-гуманітарний; професійний модуль: теоретичні основи та технології управління навчальним закладом; професійний модуль: управління навчально-виховним процесом; діагностико-аналітичний.

Необхідно зазначити, що **соціально-гуманітарний модуль** виконує відновлювальну та компенсаторну функції щодо філософської, соціальної, правової, економічної тощо компетентності керівників, які потребують високого рівня загальної культури керівника як громадянина, фахівця, особистості.

**Професійні модулі** є ключовими в підвищенні кваліфікації управлінців, а отже і в розвитку їх професійної культури, оскільки забезпечують здобуття слухачами додаткових знань, умінь, розвитку професійних компетенцій відповідно до вимог професійно-кваліфікаційних характеристик керівників ПНЗ, спрямовують їх на проектування індивідуальних програм розвитку своєї

професійної культури. Професійні модулі містять інваріантну та варіативну (спецкурси, факультативи) складові, таким чином враховуючи спеціалізацію і рівень підготовки слухача. **Діагностико-аналітичний модуль** дає можливість реалізувати набуті знання під час вихідного діагностування, захисту проєктів, презентації управлінського досвіду на конференції.

Доповнює та забезпечує подальший розвиток професійної культури керівника **неформальна освіта**, яка здійснюється в міжкурсовий період методичними службами регіону. Саме засобами методичної роботи можна трансформувати наукові ідеї в практику, забезпечити інформаційно-методичний, науковий супровід саморозвитку, самонавчання керівників на основі системного моніторингу змісту, форм, методів організації неформальної освіти та її результативності, впровадження сучасних концепцій, перспективного досвіду [9, с. 324].

Неформальна освіта має вільні часові рамки, місце проведення, активно залучає практичний досвід, сучасні форми і методи навчання. На думку О. Огієнко, через кілька десятків років неформальна освіта стане домінуючою у системі освіти дорослих [10, с. 337].

У Меморандумі Європейської Комісії 2000 р. представлено рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, формувати погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі [7].

Неформальна освіта базується на певних принципах, найбільш важливими з яких є: навчатися в дії, вчитися співпраці, навчитися вчитися. «Навчатися в дії» означає отримувати різні вміння та навички під час практичної діяльності. «Вчитися співпраці» передбачає отримання та розвиток уявлень про відмінності, які існують між людьми, вміння працювати в групі та в команді, а також приймати оточуючих такими, які вони є, і співпрацювати з ними. «Навчитися вчитися» означає отримувати навички пошуку інформації та її опрацювання, навички аналізу власного досвіду і ви-

явлення індивідуальних освітніх цілей, а також здатність застосовувати вище сказане в різних життєвих ситуаціях. Основним методом неформальної освіти є дослідження. Особа, що навчається, веде різнопланове пізнання навколишнього світу, яке проходить на різних рівнях: когнітивному, практичному та чуттєвому.

Методичний супровід в системі неформальної освіти здійснюється практично постійно і найбільш повно враховує запити та потреби керівників, більш динамічно реагує на вимоги управлінської практики. Районні/міські методичні кабінети створюють всі умови для динамічної неформальної освіти керівників, яку забезпечують творчі об'єднання, професійні асоціації, науково-практичні семінари, вебінари, майстер-класи, тренінги, конференції, виставки педагогічних ідей, професійні конкурси тощо.

Важливе місце в змісті методичних заходів відводиться розвитку ІКТ-компетентності керівників. Це питання застосування ІКТ в управлінській діяльності, створення блогів, використання хмарних сервісів, функціонування веб-сайтів, спілкування в он-лайн форматі. Упровадження віртуальних форм роботи забезпечує створення єдиного освітнього ресурсу (нормативного, правового, навчально-методичного); відпрацювання форм мережевої взаємодії між окремими керівниками через створення власних сайтів, блогів; створення мережевих моделей **використання медіаосвітніх та Інтернет-технологій**; обмін досвідом через мережу Інтернет; розвиток у керівників медіа-культури тощо. А відтак, **створює реальні можливості побудови відкритої системи неформальної освіти керівників** ПНЗ, а оптимальний доступ до необхідної інформації у будь-який час робить пізнавальну діяльність більш ефективною.

Науково-методична робота регіонального об'єднання керівників має більш особистісний, індивідуальний характер і позитивно впливає на формування та розвиток професійної культури кожного, окремо взятого, керівника, його безперервне професійне самовдосконалення.

Таким чином, інтеграція змісту формальної і неформальної освіти в розвитку професійної культури керівників ПНЗ здійснюється на основі деталізації фундаментальних і прикладних знань з урахуванням професійної спрямованості керівника та спирається на принципи відповідності умов і можливостей продукування, засвоєння, оновлення і застосування знань, прагматичної мотивації, принцип синергетики. Як зазначає В. Горський, інтеграція формальної і неформальної освіти — це процес, спрямований на забезпечення повноти та цілісності освіти шляхом взаємодії, взаємопроникнення і розширення можливостей навчальної та позанавчальної діяльності, який характеризується гармонією та узгодженістю інтересів усіх суб'єктів освіти [3, с. 7].

**Інформальна освіта** передбачає засвоєння людиною соціально-культурного досвіду, яке відбувається поза рамками навчального процесу. Це спонтанна освіта, що реалізується за рахунок власної активності людини в насиченому культурно-освітньому середовищі. Інформальна освіта є багатоплановим процесом, структура якого в цілому співпадає зі структурою життєдіяльності дорослої людини. Певні елементи навчання і учіння присутні практично у всіх формах соціальної активності.

Види інформальної освіти в науці поки що не систематизовані. До їх ряду науковці відносять: учіння шляхом проб та помилок; стихійну самоосвіту у вигляді самостійного пошуку відповіді на питання, які хвилюють, і способи розв'язання прак-

тично значимих проблем; взаємонавчання в ході спільного виконання певних завдань; набуття нових знань шляхом використання сучасних інформаційних технологій; збагачення духовного

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаева Э.С. К проблеме моделирования программ неформального и информального образования [Текст] // Актуальные задачи педагогики: материалы междунар. науч. конф. (г. Чита, декабрь 2011 г.). — Чита: Издательство «Молодой ученый», 2011. — С. 10-12.

2. Гибадуллина Ю.М. Основные роли педагога в условиях формального, неформального и информального образования [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 228-231.

3. Горский В.А. Интеграция содержания образования на основе взаимодействия и преемственности формального (базового) и дополнительного образования [Электронный ресурс] / В.А. Горский // Педагогическое образование и наука, 2013. — № 6 — С. 6-9. — Режим доступа : <http://library.ua/m/articles/view/>

4. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті / Л. Даниленко. — К. : Шкіл. світ, 2007. — 120 с.

5. Закон України «Про освіту» (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/JN2OZ00V.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JN2OZ00V.html)

6. Калашнікова С.А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія / С.А. Калашнікова. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. — 380 с.

7. Меморандум комісії Європейського Союзу «Обучение в течение всей жизни». — [Електронний ресурс]: Режим доступа 15.08.2010: <<http://is.beneficium.ru/docs/20001030-memorandum-komissii-evropeiskogo-soveta-ABobuchenii-B>>. — Загол. з екрану. — Мова рос.

8. Мурована Н.М. Інноваційна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / Н. М. Мурована // Народна освіта. — 2012. — № 3 (18). — Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.

9. Наумчук І.А. Реалізація функцій методичної роботи в контексті розвитку професійної культури керівників позашкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти /І.А. Наумчук //Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — Суми: СумДПУ, 2011. — № 8 (18) — С. 324 - 332.

10. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) : дис. ... док. пед. наук: 13.00.01. /Огієнко Олена Іванівна. — Київ, 2009. — 410 с.

світу через читання, відвідування закладів культури; естетичний розвиток у процесі аматорської художньої діяльності; виконання тієї чи іншої роботи під керівництвом компетентного спеціаліста.

Перераховані вище види інформальної освіти мають місце і в розвитку професійної культури керівників ПНЗ. Інформальна освіта реалізується власними силами освітян у насиченому інформацийному середовищі. Керівник отримує її в процесах і ексцесах спільної життєтворчості: трудових процесах, святах, поїздках, подорожах, в родині тощо. Однією з основних переваг такої форми розвитку професійної культури керівників ПНЗ

є формування в них потреби та здатності до самоосвіти. Власне, не так важливо, яким саме шляхом людина набуває знання і вміння, необхідні для ефективної професійної діяльності, важливо, щоб вони у нього були. Тому сьогодні в ряді країн обговорюється питання сертифікації результатів інформальної освіти.

Основними умовами інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти в розвитку професійної культури керівників ПНЗ є використання інтерактивних форм і методів навчання, опора на життєвий і професійний досвід та самоосвіту, формування професійно і соціально значимих якостей особистості.

Наслідком інтеграції формальної, неформальної, інформальної освіти в розвитку професійної культури керівників позашкільних навчальних закладів є інтегративна сукупність встановлених норм і правил освітньої діяльності, яку здійснюють заклади системи післядипломної педагогічної освіти в регіоні. Це не лише узгодження навчальних програм професійного розвитку керівників ПНЗ різного рівня і напрямів підготовки як компоненту освітнього процесу, а обумовлений завданнями неперервного розвитку перехід до такої структури і змісту навчання, яке відповідало б педагогічно адаптованому досвіду професійної діяльності.

**Висновки.** Таким чином, розвиток професійної культури керівників ПНЗ в умовах післядипломної освіти на основі інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти дозволяє орієнтувати освітні цілі на самого керівника і його особистісне самовизначення; розробити інтегровані курси, які забезпечують органічне поєднання змісту, технологій, методів і форм організації освітнього процесу з метою підвищення його ефективності; конструювати новий зміст і форми освіти (онлайн-семінари, відеоконференції, педагогічні фестивалі, мережеві співтовариства, мережеві групи, стажування, освітні ретренінги, наукові лабораторії тощо); вдосконалювати професійні вміння, навички, якості особистості в організованому інноваційному середовищі.



**Інна Наумчук**

**Интеграция формального, неформального и информального образования в развитии профессиональной культуры руководителя внешкольного учебного заведения**

В статье обоснованы возможности и модели интеграции взаимодействия формального, неформального и информального образования для эффективной деятельности по развитию профессиональной культуры руководителя внешкольного учебного заведения в региональной системе последипломного педагогического образования. Проанализированы принципы и условия интеграции формального, неформального и информального образования.

**Ключевые слова:** профессиональная культура руководителя внешкольного учебного заведения; формальное, неформальное, информальное образование; интеграция; принципы и условия интеграции формального, неформального и информального образования; региональная система последипломного педагогического образования.



**Inna Naumchuk**

**Integration of formal, non-formal and informal education in the professional culture of the head of the out-of-school education institution development**

In the article the possibilities and models of integration interaction of formal, non-formal and informal education for effective action on the development of professional culture of the head of the out-of-school education institution in regional system of postgraduate education. We analyzed the principles and conditions for the integration of formal, non-formal and informal education.

**Key words:** professional culture of the head of the out-of-school education institution; formal, non-formal, informal education; integration; principles and conditions of the integration of formal, non-formal and informal education; regional system of postgraduate education.